

**RUTGER
NOORLANDER
EN COLETTE
CRAMER**

VOOR DE **SCHUILEN
ATOOMBOM
IN ALKMAAR**

HET ERFGOED
VAN DE **KOUDE OORLOG**

Kringcommandopost Bescherming Bevolking

Wat

Kringcommandopost + vredeskantoor van de Bescherming Bevolking (BB).

Waar

Frans Halsstraat 49, Alkmaar.

Taak

Coördineren van de bescherming van de bevolking in crisistijd en oorlogstijd.

Architect

Gemeentearchitect J. Smeele (ondergrondse commandopost) en ir. C. Keesman (kantoorgebouw).

Bouwjaar commandopost

1962.

Bouwjaar BB-kantoorgebouw

1975.

In gebruik tot

1986, toen de BB werd opgeheven.

Afmeting commandopost

399m².

Huidige staat

Redelijk goed. Het kantoor is nog zoals gebouwd en van buiten zeer goed herkenbaar. De structuur van de ondergrondse commandopost is in grote lijnen nog aanwezig, maar de meeste elementen uit de Koude Oorlog zijn verdwenen. Er is een nieuwe ingang geplaatst. In het dak van de commandopost kwamen lichtkoepels. Daardoor is het besloten karakter van de commandopost verdwenen.

Monumentenstatus

Geen.

Huidige functie

In het gehele pand (zowel kantoor als commandopost) is een gezondheidscentrum gevestigd.

Het luchtalarm dat elke eerste maandag van de maand klinkt, is een overblijfsel van de burgerorganisatie Bescherming Bevolking (BB). Tijdens de Koude Oorlog daalde Gerard Rijswijk elke maand af naar de commandopost onder het BB-kantoor aan de Frans Halsstraat om vanuit hier het luchtalarm in de regio Alkmaar te activeren. De BB had onder andere tot taak de burger zelfredzaam te maken; burgers moesten beter voorbereid zijn om een mogelijke nieuwe, Derde Wereldoorlog te kunnen overleven. De BB was uitgegroeid tot een enorme organisatie met duizenden vrijwilligers (noodwachers). Vanuit het kantoor en de commandopost in Alkmaar voerde men de regie over de BB in de gehele regio Alkmaar. Nu huist er een gezondheidscentrum in deze voormalige commandopost.

De voormalige kringcommandopost van de Bescherming Bevolking (BB) in Alkmaar.

Het kon gebeuren dat in een oorlogssituatie de olie voor het noodstroomaggregaat opraakte. Ook daarvoor was een oplossing bedacht. BB'ers in de commandopost konden dan trapfietsen gebruiken om met mankracht de luchtcirculatie te behouden, zodat verse, gefilterde lucht beschikbaar bleef in de bunker en daarmee verstikking werd voorkomen.

Aan de rechterkant van de daaropvolgende midden-gang van de commandopost bevonden zich de ruimtes voor de portofoons, de berging voor het noodvoedsel, de slaapzalen, het sanitair en de bronwaterpomp. De commandopost was rechtstreeks op het waterleidingbedrijf (PWN) aangesloten. In oorlogstijd werd de commandopost echter volledig afgesloten van de buitenwereld, inclusief van het waterleidingnet en het riool. Dan werd de bronwaterinstallatie aangesloten op de waterbron (van 50 meter diep). Voor drinkwater was er een nooddrinkwatervoorziening in de vorm van watertanks met drinkwater.

Verderop in de gang zaten aan de linkerzijde de kantine/keuken en de commandoruimte (p. 38 ¹³). In deze ruimte hingen grote kaarten van Noord-Holland, de kring en Alkmaar. Hier zaten onder andere de BB-commandant brandweer, de BB-commandant geneeskundige dienst en het hoofd BB. Daarnaast bevonden zich de ruimtes voor de ABC-dienst (zie kader op pagina 43), de telefooncentrale, de radiokamer met twee zenderontvangers en een verbindingsruimte.

Voormalige luchtbehandelingsruimte van de BB-commandopost waarin nu hedendaagse installaties staan.

BB-commandoruimte tijdens een oefening, na 1962.

Openbare schuilplaats in parkeergarage De Vest

Stel je voor: het luchtalarm gaat af. De angst slaat je om het hart. Je rent de hoek om en daar staat een BB'er. 'Kom hier schuilen in de openbare schuilplaats!' Je rent de trappen af, loopt door de dikke stalen deur en gaat zitten op een van de tientallen banken. Daar zit je dan. De schuilplaats zit vol. Met 6.000 vreemde personen schuil je in één enorme ondergrondse schuilplaats. Boven hoor je de bommen vallen. Jij zit hier veilig, maar je weet niet waar je vrienden en familie zijn en of zij een schuilplaats hebben kunnen vinden. Je hoort mensen huilen. Anderen raken in paniek en gaan schreeuwen van angst. BB'ers moeten deze mensen in bedwang houden, geholpen door andere schuilende burgers. Het is er krap en benauwd. Je wist in je achterhoofd dat dit kon gebeuren, maar dat je daadwerkelijk in zo'n apocalyptische situatie als deze terecht zou komen, had je nooit gedacht. De Derde Wereldoorlog is begonnen ...

Wat

Openbare schuilplaats in parkeergarage De Vest.

Waar

Toegang parkeergarage is aan de Paternosterstraat 2, Alkmaar.

Taak

Openbare schuilplaats voor 6.000 personen.

Architect

B.V. Raadgevend Ingenieursbureau Rutten en Kruisman.

Bouwjaar

1976-1979

Afmeting

2.000m².

Huidige staat

Redelijk intact, maar een aantal elementen van de schuilplaats is verwijderd.

Monumentenstatus

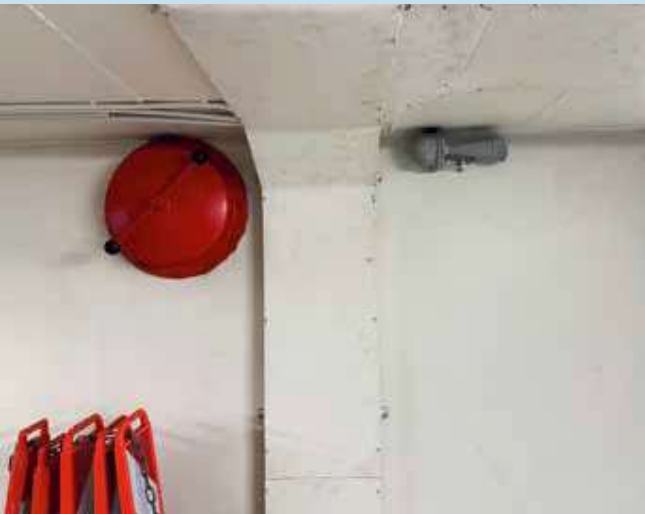
Geen.

Huidige functie

Parkeergarage.

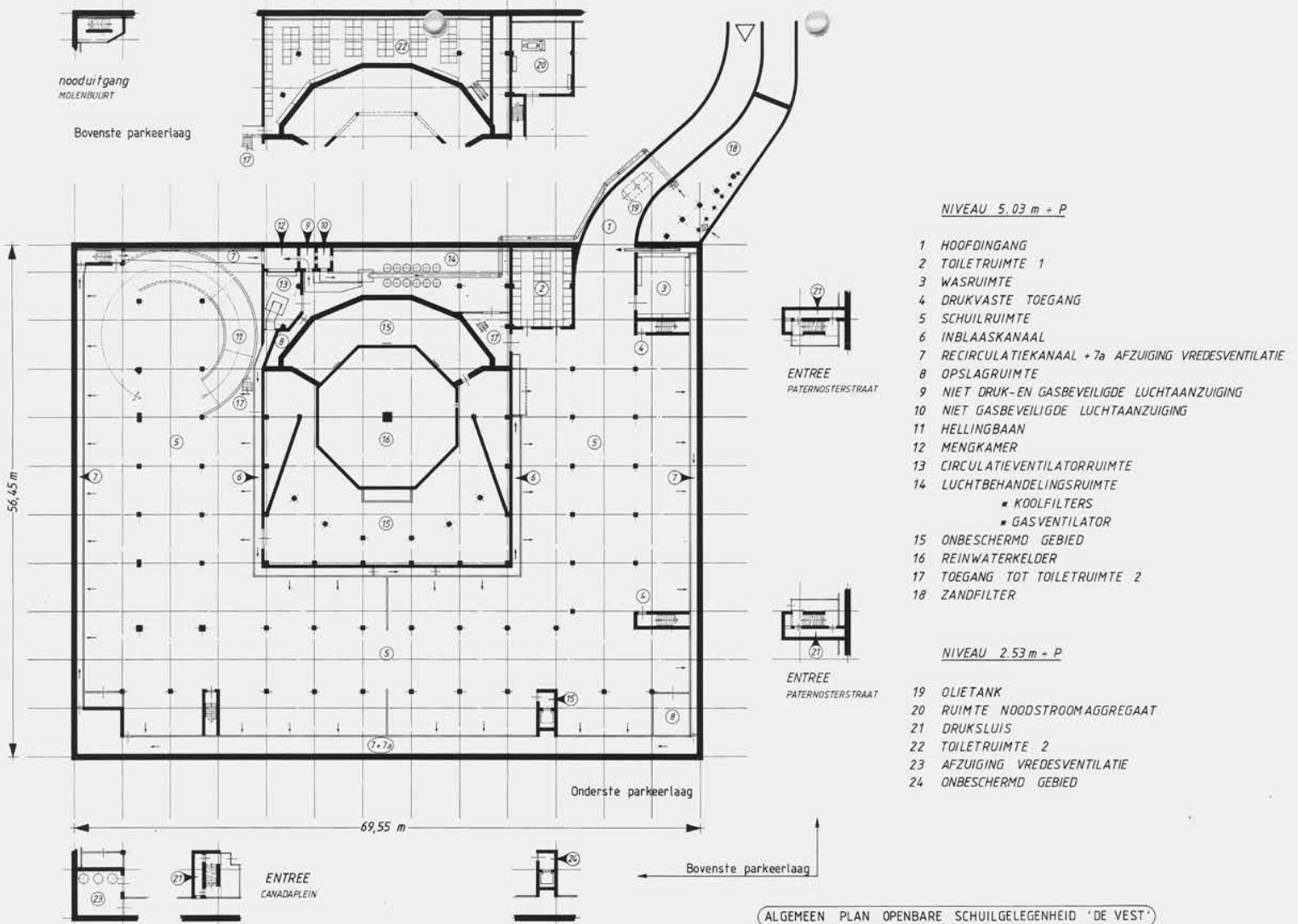
Gasdichte stalen deuren in de openbare schuilplaats De Vest naar de ruimte waar de koolstoffiltertonnen voor de luchtverversing stonden.

Links, explosieventiel in de openbare schuilplaats De Vest. Bij een explosie zou deze dichtschieten om te voorkomen dat de kracht van de explosiedruk tot de schuilplaats zou doordringen.

Rechts, stalen deuren vanuit de parkeergarage naar de technische ruimtes op de bovenste bouwlaag van parkeergarage De Vest.

Tekening van de openbare schuilplaats op de onderste parkeerverdieping van parkeergarage De Vest.

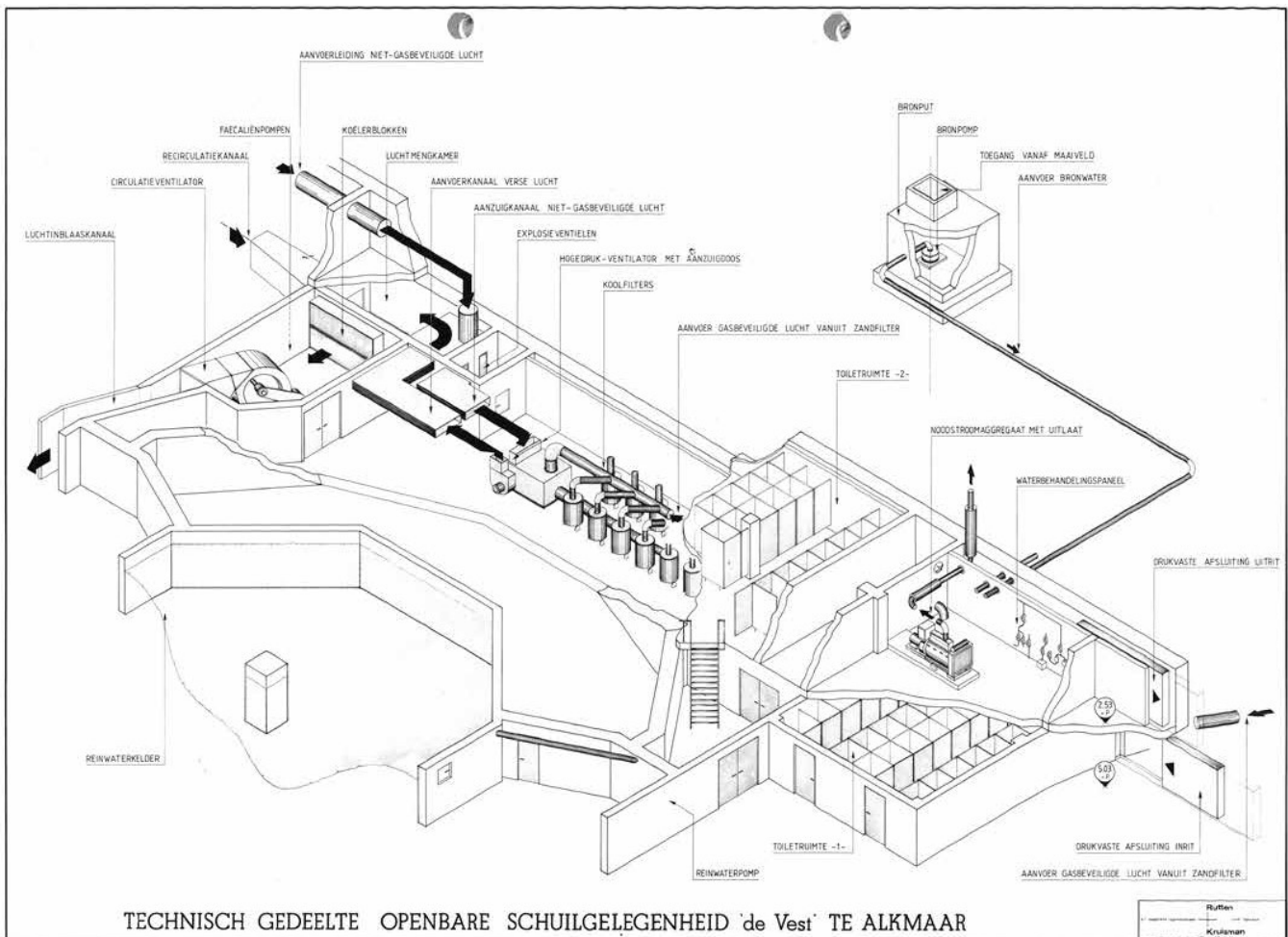

Nog aanwezige stalen, gasdichte deur in een trappenhuis van de parkeergarage. Deze is door een kunstenaar creatief verlicht.

Elke druksluis was een kleine ruimte voorzien van twee stalen druk- en gasdichte deuren, aan beide zijden van de sluis een deur. Een deur waardoor men binnenkwam en een deur die toegang bood tot de daadwerkelijke schuilplaats. In de brochure *Openbare Schuilgelegenheid 'De Vest' Alkmaar*, die na de oplevering van de openbare schuilplaats door de gemeente is gemaakt, staat dat in de twee druksluizen reinigingsdouches waren aangebracht. Met deze douches zouden mensen die besmet waren met radioactieve stoffen kunnen worden ontsmet. De douches zijn overigens niet terug te vinden op de plattegrond.

Technische voorzieningen

Alle voorzieningen waren erop afgestemd om voor 6.000 personen in minimale toereikende levensbehoefte te voorzien. In de schuilplaats zou het mogelijk moeten zijn om tot veertien dagen te verblijven om daarmee beschermd te worden tegen de fall-out na een atoomaanval. Op basis van de toen beschikbare informatie meende men dat het pas veilig was de schuilplaats te verlaten zodra de straling tot een niet-dodelijk niveau was gedaald, uitgaande van de toenmalige dreiging van een atoomaanval.² In de schuilplaats waren noodrantsoenen opgeslagen. Deze bestonden onder andere uit soep, biscuits, suiker en zout, jam, koffie en thee, chocolade en ingeblikte vleeswaren.

Tekening van de technische installaties van de openbare schuilplaats in parkeergarage De Vest.

² Tegenwoordig weten we dat twee weken na een aanval met atoomwapens de straling nog zeer hoog en dodelijk kan zijn.

Gasdichte stalen deuren naar de inblaasgang. Tegenwoordig is de doorgang achter deze deuren dichtgemetseld.

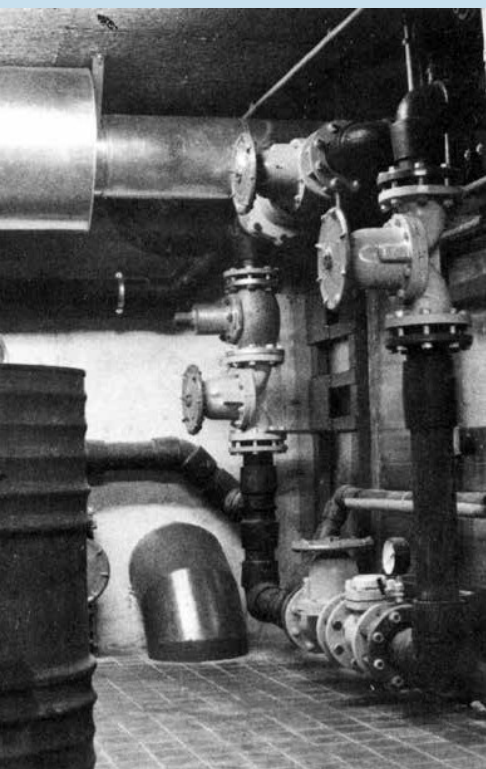
De inblaasgang rondom de parkeergarage.

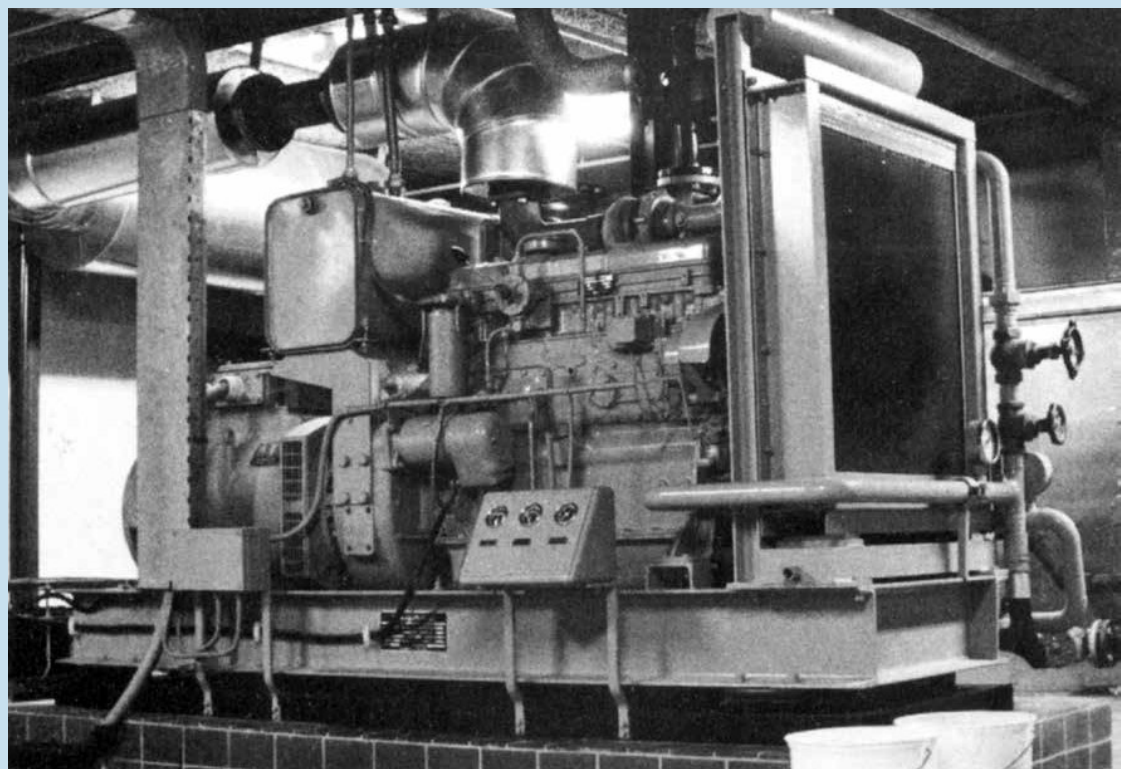
De recirculatiegang rondom de parkeergarage.

Restanten van de luchtinstallatie in de mengkamer, het rooster van het recirculatiekanaal.

WATERVERDEELPANEEL IN DE NOODSTROOMAGGREGAATRUIMTE.

HET NOODSTROOMAGGREGAAT.

INRIT VAN DE PARKEERGARAGE GEZIEN VANUIT DE ONDERSTE BOUWLAAG. ONDER DE HELLING LAG DE OLIETANK.

Luchtwachtcentrum Alkmaar

Dit hoofdstuk is geschreven in samenwerking met Sandra van Lochem.

Achter een typische jaren '50 gevel aan de Boezemsingel in Alkmaar ging tijdens de Koude Oorlog het militaire zenuwcentrum van het Korps Luchtwachtdienst in Noord-Holland schuil. In de plotkamer hielden plotsters op een grote plottafel met kaart de posities bij van laagvliegende vijandelijke vliegtuigen. Dit plotten was bij uitstek een taak van vrouwelijke vrijwilligers, die onder de Alkmaarse bevolking geworven werden.

De plotkamer van het luchtwachtcentrum in Alkmaar. Centraal staat de grote plottafel van het werkgebied met daaromheen de plotsters, die in verbinding staan met de luchtwachters op de luchtwachtposten. Daarachter het long-range board met kaart van de ruimere omgeving. De plotsters houden de posities bij van vliegtuigen die door de luchtwachters gemeld worden. Op het balkon houden plaatsvervangend commandant R.H. Hollander (met de taak van ploegleider) en rechts een liaisonofficier van de lichte luchtdoelartillerie uit Den Helder overzicht over het luchtbeeld op de plottafel beneden hen.

Het Korps Luchtwachtdienst vormde de oren en ogen van de luchtverdediging, daar waar de radar een blinde vlek had.

Wat

Luchtwachtcentrum 4 Alkmaar.

Waar

Boezemsingel 2, Alkmaar.

Taak

Commandocentrum voor filteren van meldingen van laagvliegende vliegtuigen.

Gebruiker

Korps Luchtwachtdienst (KLD).

Architect

Kapitein J.W.F. Limpens van de Genie te Haarlem.

Bouwjaar

1953.

In gebruik tot

1 juni 1968 (opheffing KLD).

Huidige staat

Van buiten goed herkenbaar, van binnen niet meer en de kap is sterk gewijzigd.

Monumentenstatus

Geen.

Huidige functie

Woningen.

Prins Bernhard verlaat het luchtwachtcentrum Alkmaar na zijn bezoek op 24 mei 1961. Boven de deur het embleem van het KLD: een kijker met adelaarsvleugels.

Prins Bernhard brengt in zijn functie van inspecteur-generaal van de Koninklijke Luchtmacht op 24 mei 1961 een bezoek aan luchtwachtcentrum Alkmaar. Vanaf het balkon slaat hij de verrichtingen van de luva's rond de plottafel tijdens een oefening gade.

deeld in geografische vakjes, waarop de posities van vliegtuigen met langwerpige bordjes (vluchtstrips) werden afgebeeld. Gele symbolen duiden op een 'rat', een vijandelijk vliegtuig in het Nederlandse luchtruim. Simona Sander vervolgt:

Dat waren [als het ware] miniatuurvliegtuigen, een paar centimeter groot. Degenen die op de galerij zaten konden zo goed zien [waar] de vliegtuigen zaten. Die jongens [op de luchtwachtposten] moesten om te oefenen alles melden wat er voorbij kwam. Ook een DC-10 [McDonnell Douglas DC-10, een passagiersvliegtuig] of wat dan ook. Dat had niks met die oefening te maken en dan werd er vanaf de galerij gezegd 'mevrouw, u plot niet'. Dan antwoordde ik: 'Dat klopt, dat hoeft niet, want het is een DC-10.' De jongens moesten goed oefenen in het juist doorgeven van meldingen, dus deden ze ook de burgervliegtuigen. De mensen op de toren kende ik niet omdat ze te ver weg waren, ik hoorde alleen hun meldingen aan de telefoon.

Luchtwachttoren 4P3 Barsingerhorn kort na de bouw in 1954. Een betonnen raatbouwtoren van een veel voorkomend type 11.64 (ruim 13 meter hoog), naar ontwerp van architect Marten Zwaagstra. In 1977 is de toren gesloopt; het fundament bleef in de grond achter.

Luchtwachtpost 4N4 op de Kroontjesbunker in Huisduinen. Deze van oorsprong Duitse torenbunker (FL250 Flakgruppenkommandostand) uit de Tweede Wereldoorlog is tijdens de Koude Oorlog hergebruikt als luchtwachtpost door toevoeging van een extra borstwering en schuilnis. Het is de enige luchtwachtpost op een Duitse bunker die nog bestaat. Bovenop de bunker is de Duitse situatie teruggebracht waardoor er uitkijkposten uit twee perioden te bezoeken zijn.

Instructeur Jan de Haas op een van de posten in de Kop van Noord-Holland waar hij les gaf (vermoedelijk Oudeschild op Texel). Rechts het luchtwachtinstrument. De cijfers op de houten borstwering zijn klokuren en dienden als hulpmiddel voor snelle richtingbepaling. De deur in de hoek leidt naar de schuilnis.

Voor de luchtwachters op de torens waren de tweewekelijkse praktijkoefeningen ook een oefening in eindeloos wachten. Met een of twee vliegtuigen tijdens een oefening van twee uur was er soms weinig te zien. Een 'hoog vervelingsgehalte', zo beschrijft Simon Spaans. Tenzij een luchtwachtpost in de buurt van een vliegveld stond, dan was er voor de vliegtuigspotters meer te beleven. Spannender waren de grote oefeningen in NAVO-verband, waaraan ook luchtmachten van andere landen meededen en die een of twee keer per jaar werden gehouden.

Koos van den Berg vertelt:

Oefeningen gebeurden alleen in de zomer. In de wintermaanden op een toren staan, dat is niks. Een oefening was meestal van 19:00 tot 20:00 uur als het nog licht was. Het waren landelijke oefeningen. Al die vliegtuigen vlogen een route. Ze kregen luchtwachtposten opgedragen die ze moesten overvliegen en dan moesten de luchtwachters het vliegtuig herkennen.

Na herkenning volgde de telefonische melding aan een van de plotsters in het lucht-wachtcentrum. In de winter kregen de luchtwachters alleen theorielessen. Voor de plotsters hield lucht-wachtcentrum Alkmaar tijdens de wintermaanden 'droog-oefeningen', fictieve oefeningen rond de plottafel.

Nucleair Chemisch Onderkomen van de PTT

In De TelefoonCentrale aan de Koelmalaan bevond zich de PTT-districtscentrale voor Noord-Holland Noord. Ondergronds ligt het Nucleair Chemisch Onderkomen (NCO, een bunker) voor het PTT-personeel. Het PTT-personeel zou hier schuilen bij oorlogshandelingen, omdat zij dan het belangrijke communicatienetwerk moest onderhouden en herstellen, ook wanneer de kabels na bombardementen kapot waren gegaan. Goed kunnen communiceren is uiteraard uiterst belangrijk tijdens een vijandelijke aanval. Daarin speelden de PTT-moniteurs een sleutelrol.

Jan Dekker, oud-medewerker bij de PTT, vertelt:

De eerste keer gingen wij voor een oefening in beschermde gaspakken met persluchtanks naar buiten en gingen we in zo'n groene PTT-auto richting Heiloo. Op een gegeven moment werden we door de politie aan de kant gezet met de vraag wat we aan het doen waren. Er waren blijkbaar verontrustende telefoontjes binnengekomen bij de politie dat er in Alkmaar marsmannetjes in een groen autootje werden gesignaleerd. Vanaf toen werd besloten tijdens de oefeningen niet meer met perslucht naar buiten te gaan. Maar we hadden wel een leuke ervaring!

Wat

Nucleair Chemisch Onderkomen (NCO) van de PTT.

Waar

Koelmalaan 350, Alkmaar.

GPS-locatie

52°617612"N, 4°766364"E.

Taak

Beschermd onderkomen voor het personeel van de PTT-districtscentrale en voor de apparatuur.

Architect

Architecten- en ingenieursbureau Friedhoff en van Heerde N.V.

Bouwjaar

1970.

In gebruik tot

1990.

Afmeting

625m².

Huidige staat

Goed, nog geheel zoals gebouwd en zeer goed herkenbaar. Helaas is bijna het gehele interieur verwijderd.

Monumentenstatus

Geen.

Huidige functie

Bedrijfsverzamelgebouw De TelefoonCentrale.

Verblijfsruimte van het Nucleair Chemisch Onderkomen (NCO) van de PTT. De ingang van de commandopost zit achter de linker trap; de rechter trap leidt naar de rondgang.

In oorlogstijd zou een PTT-monteur als volgt de bunker betreden:

- Hij betreedt de druksluis via de eerste gasdichte drukdeur.
- Vervolgens komt hij in de eerste douche om de besmette kleding (waaronder het gaspak) schoon te spoelen van atomaire, biologische of chemische deeltjes.
- Daarna doet hij deze kleding uit en deponert hij deze in de koker voor besmette kleding, achter het gasdichte, stalen luik.
- In de tweede doucheruimte wast hij het lichaam grondig, waarna hij in de kleedruimte nieuwe kleding aandoet.
- Grenzend aan deze ruimte was via een stalen, gasdichte deur de ontsmettingsruimte bereikbaar. In deze ruimte hing een wasbak en stond een kast met ontsmettingsmateriaal waarmee hij zich indien nodig verder kon ontsmetten. Aan de muur hangt een stalen, gasdicht luik met daarachter een koker waarin hij zijn kleding kon deponeren.

Links, de ontsmettingsruimte met rood luik voor besmette kleding.

Rechts, de vuilkledingbak in de ontsmettingsruimte, waarin kleding werd gedeponerd door iemand die van buiten de bunker zou betreden.

Vanuit de kleedruimte had men toegang tot het werk- en verblijfsgedeelte (zie p. 96 ³⁰) op de tekening) van het onderkomen. In het verblijfsgedeelte werd gerecreëerd en was er een kleine keuken. Tijdens NCO-oefeningen in de bunker werden ingewikkelde opdrachten uitgevoerd. In deze ruimte kon men even bijkomen en films op videobanden kijken op het televisietoestel. Naast deze ruimte bevond zich de provisiekast (zie p. 96 ²⁶) voor voedsel.

Rechts van het verblijfsgedeelte bevonden zich de technische ruimtes, zoals de luchtbehandelingsruimte (zie p. 96 ³⁵), de filterruimte met de zandfilters (zie p. 96 ³² ³³ ³⁴) en het noodstroomaggregaat (zie p. 96 ³¹). Links waren het sanitair (zie p. 96 ¹¹ ¹² ¹³), de slaapzalen (zie p. 96 ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷) en de ruimtes van de ziekenboeg (zie p. 96 ²¹ ²²). Omdat de monteurs de bunker tijdens oorlogstijd zouden moeten verlaten en later zouden terugkeren, liepen zij mogelijk het risico ziek te worden door de straling en door biologische of chemische deeltjes in de buitenlucht. De ziekenboeg was daarom ingericht om de monteurs te verzorgen. Voor vrouwen en mannen waren er aparte ruimtes. Daarnaast lag het berichtencentrum (zie p. 96 ¹⁸). Daar kwamen de berichten binnen. Nog een deur verder lag de commandopost (zie p. 96 ¹⁹). De berichten werden vanuit het berichtencentrum door een luikje doorgegeven naar het commandopost. Daarnaast bevond zich ten slotte de handmatige telefooncentrale (zie p. 96 ²⁴).

Het verblijfsgedeelte, gezien vanuit de ingang.

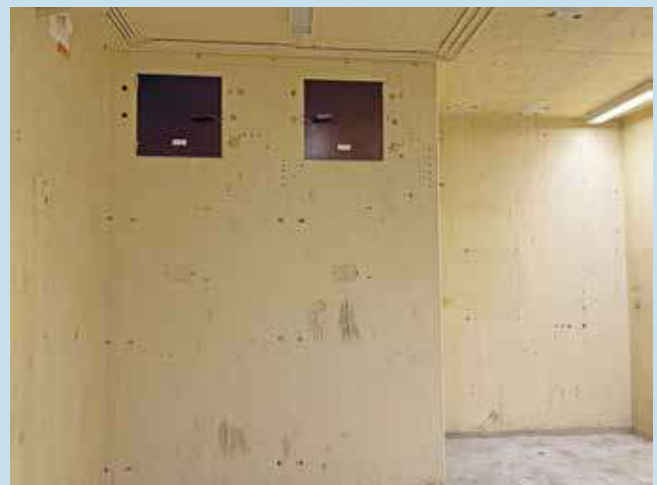

In de luchtbehandelingsruimte resteren nog de twee trapfietsen, maar ook de houders voor perslucht flessen, de trap, stalen deuren en op de achtergrond drie luiken naar de wateropslag tanks.

De aggregaatriimte (N.S.A.) waar het noodstroomaggregaat stond.

De twee olietanks in de aggregaatriimte.

De kluis vanbinnen.

De twee kluisdeuren tot de kluis staan open met daarachter een traliehek, gezien vanuit het voorportaal.

Het flexibele ventilatiekanaal kan in de opening van de kluis worden geschoven wanneer het stalen technisch luik openstaat.

Ventilatiekanaal naar de kluis dat met een dik, stalen luik kan worden dichtgezet.

Het voorportaal van de kluis met de twee kluisdeuren op de voorgrond en op de achtergrond het rode ventilatiekanaal naar de kluis.

De indrukwekkend dikke kluisdeur goed in beeld, met daarachter een geopend traliehek.

Onder de Friesebrug is de locatie waar het luik zat en het plateau hing nog zichtbaar. Het plateau is verwijderd.

Alkmaarse waterkeringen met een functie in oorlogstijd

De volgende waterkeringen zijn aangebracht om het water in de Alkmaarse grachten en wateren te behouden:

- 1 Zoutkeetbrug, 1957, schotbalkkering in sponningen;
- 2 Wolfsbrug, 1957, schotbalkkering in sponningen;
- 3 Bokkebrug, rond 1961, sluiskering aangebracht onder bestaande brug die daartoe werd verbreed;
- 4 Duiker bij Bergervaart/Noordhollandsch Kanaal, jaartal onbekend, schotbalkkering in sponningen;
- 5 Texelsehek (voorheen Texelsebrug), 1986, sluiskering onder vernieuwde brug;
- 6 Verlaatjesbrug over Hoevervaart, jaartal onbekend, sluiskering onder brug;
- 7 Brug Westerweg over Hoevervaart, jaartal onbekend, sluiskering onder brug.

Al deze werken zijn nog aanwezig, inclusief de bakken voor de schotbalkkeringen.

De Wolfsbrug heeft vergelijkbare aanpassingen als de Zoutkeetbrug met lichte tegels in de brug die de sponning toegankelijk maken. Bij deze brug heeft een kunstenaar de bak voor de schotbalkken recent opnieuw vormgegeven.

De witte tegels op het trottoir van de Wolfsbrug kunnen eruit worden gehaald om toegang te krijgen tot de onderliggende sponningen en de schotbalkken hierin te kunnen hijsen.

Bak met schotbalkken bij de Wolfsbrug, met een nieuwe, doorzichtige deksel zodat de schotbalkken zichtbaar zijn.

MAAR WEINIG MENSEN WETEN dat in Alkmaar ondergrondse atoomschuilplaatsen en commandoposten uit de Koude Oorlog bewaard zijn gebleven. Deze bunkers zijn goed verborgen. Het is erfgoed van de Koude Oorlog, dat de ingrijpende voorbereidingen laat zien op een mogelijke allesvernietigende atoomoorlog.

DE DREIGING VAN DE SOVJET-UNIE gedurende de Koude Oorlog (1948-1991) was namelijk dermate hoog dat Nederland serieus rekening hield met een vijandelijke aanval, met inzet van atoomwapens. Dan zouden grote delen van het land worden verwoest, met honderdduizenden doden en gewonden tot gevolg. Als voorbereiding op die mogelijke nieuwe wereldoorlog is in Nederland een parallelle, ondergrondse leefwereld gerealiseerd, die bestond uit een uitgebreid netwerk van bunkers, schuilplaatsen, commandoposten en andere objecten, bedoeld om bij een (nucleaire) oorlogsdreiging of aanval het land te kunnen verdedigen en blijven besturen vanuit beschermde onderkomens.

ALKMAAR HAD IN DE KOUDE OORLOG een centrale, regionale rol en heeft daardoor een zeer interessante verzameling Koude Oorlog-erfgoed dat een goed beeld schetst van deze vergaande voorbereidingen op een mogelijke Derde Wereldoorlog. Daarover vertelt dit rijk geïllustreerde boek.

DIT BOEK BRENGT DEZE VERBORGEN WERELD IN KAART, beschrijft de geschiedenis, functie en onderlinge samenhang van de Alkmaarse bunkers en commandoposten en laat zien wat er vandaag de dag nog van zichtbaar is. Tegelijkertijd plaatst dit boek deze objecten in een bredere context: nu internationale spanningen opnieuw voelbaar zijn, krijgen verhalen over atoomdreiging, noodpakketten en schuilplaatsen weer een verrassend actuele betekenis. Daarmee is dit erfgoed een tastbare herinnering aan een periode waarin de dreiging van vernietiging reëel was – als blijvende waarschuwing voor hoe waardevol vrede is.

